

هماهنگی کتابها و مجلات رشته کتابداری با نیازهای آموزشی دوره کارشناسی ارشد^۱

محسن نوکاریزی^۲

چکیده: این مقاله پس از بررسی تجربیات گولدن، بور، و ومبوه به بررسی مجموعه کتابداری کتابخانه‌های دانشکده علوم تربیتی دانشگاه تهران، دانشکده مدیریت و اطلاع‌رسانی پزشکی دانشگاه علوم پزشکی ایران، و دانشگاه تربیت مدرس برای مقاطع تحصیلی کارشناسی ارشد می‌پردازد. میزان هماهنگی منابع این کتابخانه‌ها با برنامه‌های مصوب و نیاز استادان و همچنین هماهنگی منابع برنامه مصوب با منابع پیشنهادی استادان مورد بررسی قرار گرفته است. حق‌التدریسی بودن استادان، کمبود ارز، خرید متمرکز و ... از جمله عوامل عدم موفقیت مجموعه کتابخانه‌ها ذکر شده است.

کتابخانه قلب دانشگاه است. هیچ عامل غیرانسانی دیگری تا این حد، مرتبط با کیفیت آموزش در دانشگاه نیست. کتابخانه‌ای که در تمام زمینه‌های موضوعی مؤسسه مادر قوی است، کمک شایانی به آموزش در آن مؤسسه می‌کند. هر گونه تغییر در برنامه دانشگاه، مستلزم تغییر در موضوع مواد کتابخانه است (۱). به دنبال ظهور تکنولوژیهای جدید و متعاقب آن فرایند اصلاح آموزشی، لازم است پیوسته مجموعه‌های موجود ارزشیابی شوند. پژوهش حاضر به این مسئله پرداخته است.

هدف کلی و اولیه پژوهش، تعیین میزان هماهنگی مجموعه‌های موجود در رشته کتابداری در سه کتابخانه دانشکده علوم تربیتی دانشگاه تهران، دانشکده مدیریت و اطلاع‌رسانی پزشکی دانشگاه علوم پزشکی ایران، و دانشگاه تربیت مدرس با توجه به نیاز آموزشی دوره کارشناسی ارشد است. اهداف ویژه دیگری هم در اینجا مد نظر است که از آن جمله‌اند: (۱) تعیین میزان

۱. این مقاله خلاصه‌ای از پایان‌نامه مؤلف با همین عنوان است.

۲. فارغ‌التحصیل کارشناسی ارشد دانشکده مدیریت و اطلاع‌رسانی پزشکی دانشگاه علوم پزشکی ایران.

هماهنگی منابع موجود در سه مجموعه فوق‌الذکر با نیاز اساتید؛ ۲) تعیین میزان هماهنگی منابع موجود در رشته کتابداری در سه مجموعه فوق‌الذکر با برنامه مصوب؛ ۳) تعیین میزان هماهنگی منابع برنامه مصوب با منابع پیشنهادی اساتید.

اگرچه در مورد ارزشیابی مجموعه مواد کتابخانه در منابع مختلف بحث شده اما کارهای تحقیقی که در این زمینه انجام گردید، اندک است. در میان این آثار می‌توان به تحقیقات گولدن^۱، بور^۲، و موبوه^۳ اشاره کرد.

گولدن در ارزشیابی مجموعه کتابخانه دانشگاه نبراسکا^۴ مجموعه موجود را با برنامه‌های درسی مقایسه می‌کند تا میزان موفقیت مجموعه را نسبت به درسا به دست آورد. وی به هر درس، شماره‌ای از شماره‌های رده‌بندی کنگره - با توجه به موضوع درس - می‌دهد و بعد بررسی می‌کند که چه مقدار کتاب برای هر درس موجود است (۲). بور در تحقیقی به ارزشیابی و تجزیه و تحلیل کمی و کیفی مجموعه کتابهای کتابخانه کراس‌بای^۵ دانشگاه گون زاگا^۶ می‌پردازد. هدف او کسب اطلاعات و ویژه‌ای درباره مجموعه کتابهای موجود است که در برنامه‌ریزی آینده دانشگاه می‌تواند مفید واقع شود. او نیز درسا را با شماره‌های رده‌بندی کنگره مقوله‌بندی می‌کند و سپس شماره‌های اختصاص یافته را با موجودی کتابخانه مطابقت می‌دهد و مجموعه را از نظر کمی ارزشیابی می‌کند. ضمناً با بررسی تاریخ نشر، ناشر، زبان و ویرایش کتابها آنها را ارزشیابی کیفی می‌کند (۳).

موبوه در تحقیقی به ارزشیابی مجموعه دانشگاه کشاورزی مکوردی^۷ نیجریه می‌پردازد. هدف این تحقیق، تعیین میزان هماهنگی مجموعه موجود با برنامه‌های جدید آموزشی دانشگاه مذکور است. او معتقد است اساتید بهتر از هرکس دیگری می‌توانند نیاز برنامه‌های درسی خود را تعیین کنند. به همین جهت نظرات آنها را درباره میزان ارتباط مجموعه با برنامه‌های آموزشی و پژوهشی جویا می‌شود (۴).

روش کار

روش تحقیق حاضر، توصیفی است. از آنجایی که بحث نیازهای آموزشی در اینجا مطرح است و با توجه به اینکه رسالت کتابخانه‌های دانشکده‌ای در درجه اول پاسخگویی به نیازهای آموزشی است، این بررسی در کتابخانه‌های دانشکده‌ای انجام شد - البته به استثنای دانشگاه تربیت مدرس که کتابخانه دانشکده‌ای مستقل ندارد، اما چون منابع موجود در این رشته به

1. Golden, Barbara

2. Burr, Rubert W.

3. Womboh, Benki S. H.

4. Nebreska

5. Crosby

6. Gonzaga

7. Makurdi

سفارش گروه کتابداری تهیه شده، منابع کتابخانه مرکزی مورد ارزشیابی قرار گرفته است. اطلاعات لازم برای انجام کار از طریق اساتیدی که در مقطع کارشناسی ارشد کتابداری در یکی از سه دانشکده مذکور تدریس می‌کردند و نیز از برنامه مصوب شورای عالی برنامه‌ریزی گردآوری شد. برای جمع‌آوری نیازهای آموزشی اساتید پرسشنامه‌ای تهیه و تنظیم شد و از آنها خواسته شد منابع پیشنهادی خود را برای دروسی که در این مقطع ارائه می‌دهند، پیشنهاد کنند. در این پرسشنامه اطلاعات پایه‌ای هم در مورد اساتید، مثل رشته تخصصی، نام دانشکده و... گنجانده شد. منابع پیشنهادی برنامه مصوب هم گردآوری گردید و ابتدا یک‌ایک این دو دسته منابع با مجموعه‌ها مطابقت داده شد و پس از آن در کل میزان هماهنگی منابع مورد نیاز آموزشی با مجموعه‌ها سنجیده شد. در مورد مطابقت کتابها با مجموعه از برگه‌دانه‌ها و برای مطابقت مجلات با مجموعه‌ها از کاردکس مجلات هر کتابخانه استفاده شد. در مورد اخیر اگر اشاره به نام مقاله‌ای شده بود، فقط به صرف موجود بودن همان مقاله از مجله جزو موجودی به حساب آمد، ولی اگر اشاره به نام مجله به طور کلی شده بود، در صورت موجود بودن، حداقل شماره‌های پنج سال آخر، مجله جزو موجودی محسوب گردید. برای مطابقت منابع برنامه مصوب با منابع پیشنهادی اساتید، فقط منابع درسهایی مطابقت داده شد که آن درسا در دانشگاه مورد نظر تدریس می‌شد.

یافته‌ها

یافته‌های بدست آمده در مورد اساتید رشته کتابداری، نشان می‌دهد که از جمع ۲۵ استاد پاسخگو در سه دانشکده مورد بررسی در مقطع کارشناسی ارشد کتابداری، ۱۴ نفر را زنان و بقیه را مردان تشکیل می‌دهند. از این جمع ۱۵ نفر دارای مدرک کارشناسی ارشد و ۱۰ نفر دارای مدرک دکتری هستند. در میان این عده، متخصصان غیرکتابداری (مثل آمار) هم مشاهده می‌شوند و چنانچه کسانی را در نظر بگیریم که تخصص اصلی‌شان کتابداری است (۱۹ نفر)، ۱۳ نفر دارای مدرک کارشناسی ارشد و ۶ نفر دارای مدرک دکتری هستند. از لحاظ مرتبه علمی، ۱۱ نفر از کتابداران مربی، ۷ نفر استادیار و یک نفر دانشیار هستند. از کل پاسخ‌دهندگان، ۱۱ نفر در دانشکده مدیریت و اطلاع‌رسانی پزشکی دانشگاه علوم پزشکی ایران (۸ نفر رسمی و ۳ نفر غیر رسمی)، ۷ نفر در دانشگاه تربیت مدرس (همگی حق‌التدریسی) و ۷ نفر در دانشکده علوم تربیتی دانشگاه تهران (۶ نفر رسمی و یک نفر حق‌التدریسی) تدریس می‌کنند. ۶۰٪ از این جمع، بیش از ۵۰٪ و بقیه کمتر از ۵۰٪ از نیازهایشان را از مجموعه دانشکده خود برآورده می‌سازند. بقیه نیازهای خود را به ترتیب از مجموعه‌های شخصی، کتابخانه‌های دیگر، و یا از هر دوی آنها

برآورده می‌سازند. ۵۶/۶٪ بر این عقیده‌اند که کمتر از ۵۰٪ از سفارشاتشان را کتابخانه تهیه می‌کند.

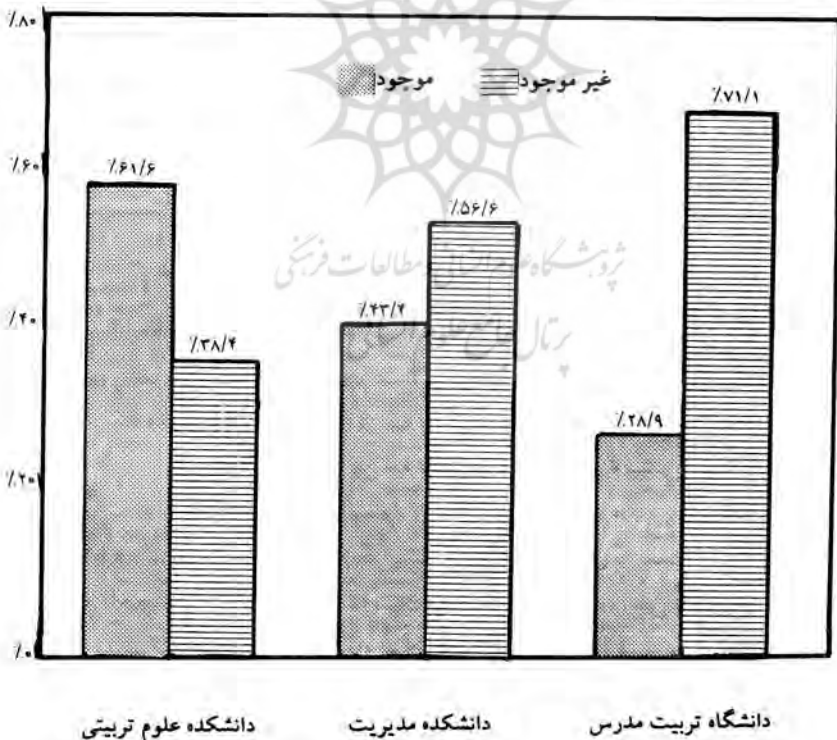
جدول ۱. توزیع هماهنگی منابع مورد نیاز، برحسب وضعیت موجود در کتابخانه‌های مورد بررسی

وضعیت مجموعه			دانشکده علوم تربیتی			دانشگاه مدیریت			دانشگاه تربیت مدرس		
منابع مورد نیاز			کل	موجود	غیر	کل	موجود	غیر	کل	موجود	غیر
تعداد	۱۴۴	۸۹	۵۵	۱۴۴	۶۰	۸۴	۱۴۴	۲۹	۱۱۵	۲۹	۱۱۵
درصد	۱۰۰	۶۱/۸	۳۸/۳	۱۰۰	۴۱/۷	۵۸/۳	۱۰۰	۲۰/۱	۷۹/۹	۲۰/۱	۷۹/۹
تعداد	۱۲۶	۸۰	۴۶	۱۸۷	۹۲	۹۵	۱۹۲	۷۲	۱۲۰	۷۲	۱۲۰
درصد	۱۰۰	۶۳/۵	۳۶/۵	۱۰۰	۴۹/۲	۵۰/۸	۱۰۰	۳۷/۵	۶۲/۵	۳۷/۵	۶۲/۵
تعداد	۲۵۰	۱۵۴	۹۶	۳۰۲	۱۳۲	۱۷۲	۳۱۱	۹۰	۲۲۱	۹۰	۲۲۱
درصد	۱۰۰	۶۱/۱	۳۸/۹	۱۰۰	۴۳/۴	۵۶/۶	۱۰۰	۲۸/۹	۷۱/۱	۲۸/۹	۷۱/۱

در قسمت دیگر مطابقت منابع آموزشی مورد نیاز با مجموعه‌ها، ابتدا منابع پیشنهادی لاتین با مجموعه‌ها مطابقت داده شد. یافته‌ها نشان می‌دهد که دانشکده علوم تربیتی (با ۵۳/۴٪) پاسخگوی بیشترین نیاز به کتابها و مجلات لاتین است و تعداد منابع لاتین پیشنهادی در دانشگاه تربیت مدرس (با ۲۱۰ عنوان) از بقیه بیشتر است. در قسمت منابع پیشنهادی فارسی، دانشکده علوم تربیتی با (۹۶/۴٪) در بین سه دانشکده مورد بررسی، بیشترین نیاز آموزشی را برآورده می‌سازد. تعداد منابع فارسی پیشنهادی اساتید در دانشکده مدیریت و اطلاع‌رسانی پزشکی (با ۸۸ عنوان) از دو دانشکده دیگر بیشتر است. اما یافته‌های به دست آمده از کل منابع پیشنهادی با مجموعه‌ها نشان می‌دهد که میزان هماهنگی نیازهای آموزشی با کتابها و مجلات موجود در دانشکده علوم تربیتی دانشگاه تهران ۶۱/۶٪، در دانشکده مدیریت و اطلاع‌رسانی پزشکی دانشگاه علوم پزشکی ایران ۴۳/۴٪، و در دانشگاه تربیت مدرس ۲۸/۹٪ است (جدول ۱). شاید یکی از عوامل مؤثر در این مورد، تفاوت میزان منابع پیشنهادی اساتید باشد که در دانشگاه تربیت مدرس، این رقم به ۳۱۰ عنوان، در دانشکده مدیریت و اطلاع‌رسانی پزشکی

به ۳۰۴ عنوان و در دانشکده علوم تربیتی به ۲۵۰ عنوان می‌رسد. این تنوع می‌تواند بر میزان هماهنگی نیازها اثر گذاشته، درصد آنها را کاهش دهد. نتایج به دست آمده از هریک از سه مجموعه در زمینه پاسخگویی به نیازهای آموزشی در نمودار ۱ نشان داده شده است.

پس از مطابقت منابع پیشنهادی اساتید با منابع پیشنهادی برنامه مصوب شورای عالی برنامه‌ریزی، مشخص شد که منابع پیشنهادی اساتید در دانشکده علوم تربیتی دانشگاه تهران ۱۳/۹٪، در دانشکده مدیریت و اطلاع‌رسانی پزشکی دانشگاه علوم پزشکی ایران ۱۸/۸٪ و در دانشگاه تربیت مدرس ۱۷/۴٪ با منابع برنامه مصوب همخوانی دارد. برای آگاهی از میزان روزآمد بودن منابع برنامه مصوب، تمام منابع آن از نظر عمر در سه گروه زمانی دسته‌بندی شد. ۱۷/۴٪ منابع عمری بیش از ۲۴ سال دارند، یا به بیانی دیگر، ۷۹/۹٪ منابع عمری بیش از ۱۴ سال و بقیه بین ۷ تا ۱۴ سال دارند.

نمودار ۱. توزیع میزان هماهنگی نیازهای آموزشی با مجموعه کتابخانه‌های مورد بررسی

نتیجه گیری

از یافته‌های به دست آمده چنین استنباط می‌شود که متخصص کتابداری - در مقطع دکتری - در کشور بسیار کم است، زیرا اکثر مدرّسان مقطع کارشناسی ارشد را در سه دانشگاه مورد بررسی متخصصان با مدرک کارشناسی ارشد رشته کتابداری تشکیل می‌دهند. مجموعه‌های موجود کمتر از ۵۰٪ نیازهای آموزشی را پاسخگو است و این امر ممکن است از عوامل مختلف ناشی شده باشد که از آن جمله‌اند: کمبود بودجه، عدم توجه کتابداران به استفاده بهینه از امکانات؛ مشکلات خرید متمرکز که از سوی دانشگاه بر دانشکده تحمیل می‌شود؛ عدم همکاری اساتید با کتابداران برای تهیه نیازهایشان و بالعکس.

وجود اساتید حق‌التدریسی (بوپژه در دانشگاه تربیت مدرس)، خود نقطه ضعفی در آموزش این رشته است. زیرا استاد منابعی را ارائه می‌دهد که شاید در مجموعه نباشد و چون خود از مجموعه دیگری استفاده می‌کند از موجودی این دانشگاه مطلع نیست و طبعاً تهیه هم نمی‌شود که ضعف مجموعه را به دنبال دارد.

با نگاهی به نتایج به دست آمده به نظر می‌رسد که مجموعه دانشکده علوم تربیتی، بالاترین میزان هماهنگی را با نیازهای آموزشی دارد و دانشگاه تربیت مدرس از این نظر در رده آخر قرار می‌گیرد. البته این امر شاید ناشی از عواملی از جمله قدمت مجموعه دانشکده علوم تربیتی نسبت به دو مجموعه دیگر باشد.

شاید گفته شود که نوین‌باد بودن مجموعه دانشگاه تربیت مدرس، دلیل ضعف مجموعه آن است. این امر ممکن است در مورد تهیه منابع قدیمی و کمیاب صادق باشد، اما در تهیه منابع جدید و روزآمد صدق نمی‌کند. شاید دلیل دیگری برای ضعف این مجموعه، وجود اساتیدی باشد که به صورت پاره وقت کار می‌کنند و در نتیجه با کتابخانه همکاری ندارند. این وضعیت در دانشکده مدیریت و اطلاع‌رسانی پزشکی هم مشاهده می‌شود که ممکن است با ضعف مجموعه آن بی‌ارتباط نباشد.

البته کمبودها و ضعفها مختص منابع لاتین نیست که به کمبود بودجه ارزی، مشکلات ناشی از گشایش اعتبار ارزی و وضعیت ارزی کشور نسبت داده شود، بلکه در بخش منابع فارسی هم در هر مجموعه، کمبودهایی وجود دارد. منابع فارسی از نظر تعداد در این رشته بسیار اندکند و تهیه آنها، بودجه چندانی نمی‌طلبد. با اینهمه، ضعف مجموعه از نظر منابع فارسی هم قابل تأمل است.

به نظر می‌رسد همکاری مجموعه‌سازان با اساتید و اولویت‌بندی نیاز آنان، هزینه کردن بودجه براساس اولویتها، ارزشیابی مستمر مجموعه با توجه به برنامه‌های درسی، می‌تواند در

نزدیک کردن نیازهای اساتید و مجموعه کتابخانه‌ها نقش مهمی ایفا کند. ■

مآخذ:

1. "Standards for University Libraries" in: *College & Research Libraries News*, 40 (April 1979). pp. 101 – 110.
2. Golden, Barbara. "A Method for Quantitative Evaluating: a University Library Collection" in: *Library Resources & Technical Services*, 18 (Sum. 1974). pp. 268 – 274.
3. Burr, Robert W. "Evaluating Library Collection: a Case Study" in: *The Journal of Academic Librarianship*, 5 (Oct. 1979). pp. 256 – 260.
4. Womboh, Benki S. H. "Collection Evaluation in Africa: a Case of a University Library" in: *Collection Management*, 17 (Win. 1993). pp. 79 – 94.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی